

Csillogó fekete lemezeken...

100 éves a magyar hanglemezyártás és -forgalmazás

Az Osztrák-Magyar Monarchiában s annak határain túl már az 1900-as évek táján több cég is foglalkozott hangfelvételek készítésével, kiadásával, kis- és nagykereskedelmi forgalmazásával, kivitelével, behozatalával. Nálunk mindezeknek az elindulása 1908-ban történt, amikor Magyarország vármegyei jóváhagyták az Első Magyar Hanglemezyár fővárosi cégbejegyzését. Ennek az évfordulónak, s az azóta eltelt száz évnek állít emléket most a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum kiállítása. A Csillogó fekete lemezeken... című tárlat február 8-ig látogatható Budapesten, a Szent István tér 15. alatt.

A hőskort sárgult régi falragasz idézi: „Grand Hotel Hungária – Ifjusági hangverseny – Blaháné Lujza úrhölgy szíves közreműködése mellett...” A magyar

zenés színház igazi sztárja volt *Fedák Sári*, aki főleg nadrág szerepekben aratott sikert. Különösen nagy népszerűsége tett szert *Kacsóh Pongrác* népszerű operettje, a *János vitéz*nek címszerepében (Iluskát *Megyasza* Vilma alakította). Kevésbé ismert, hogy akkoriban a különböző lemezcégeknél igen sok felvétel készült Fedákkal, mert a róla szóló szakirodalom mindeztidélig mellőzte ezek részletes számbavételét. A kiállításon másik híres nadrág szerepéről, a Bob hercegről láthatunk korabeli képes levelezőlapot, amelyet az ünnepelt művésznő saját kezűleg dedikált. A Horthy-korszak bűgő hangú dívájának – *Karády Katalinnak* – arca és országos divatot teremtett frizurája olyan lemezeken bukkan fel minduntalan, mint például – a mifelénk a Lili Marleennel is vetélkedő – háborús slágere, a „Valahol Oroszországban...”, a „Tudom, hogy vársz” és nem utolsósorban a „Mindig az a perc a legszebb perc...”, valamint hasonló társaik.

Az első világháború után a Lindström vállalat magyarországi képviselője előbb csak behozta a német felvételeket, később viszont magyar énekeseket hívtak meg Berlinbe, hogy ott helybeli zenekarokkal működjenek együtt. A kölcsönösen gyümölcsöző kapcsolat a harmincas évektől széles választékot eredményezett és egészen az ötvenes évekig tartott. A budapesti présüzem egyrészt a terjesztést gyorsította, másrészt számottevő költségmegtakarítással is járt. A kínálat igen változatos volt: eleinte főleg a napi slágerek vagy a cigányzenével kísért magyar nóták bizonyultak sikeresnek. Aztán sorra jöttek a *Lehár*- és *Kálmán*-operettek. Az utóbbiokról például a bajadér első felvonásának fináléja *Alpár Gittával*, amelyben a népszerű magyar színésznő tenor partnere, a német Herbert Ernst *Groh*. Az utazó lemezyári tisztviselők és hangmérnökök országszerte olyan előadókat kerestek, akik egyrészt közismertek voltak (a későbbi eladások garanciája miatt), másrészt magabiztosak és rutinosak, hogy a körülbelül alig háromperces, mégis óriási összegekbe kerülő felvételeket lehetőleg ne kelljen megismételni valamilyen hibázásuk miatt. Így aztán főleg cigány- és paraszt-zenekarokat szerződtettek. A kiállításon megtekinthető például egy eredeti Jumbola-Record lemez, amelyen a Budakeszi Sváb Fúvósok a *Rosenländler*et játsszák. Katonabandákat is szívesen alkalmaztak, később azonban már a felvételek készítésére szakosodott hanglemezyári stúdió-együttesek kerültek előtérbe.

A tárlaton kiállított korabeli Színházi Életben egész oldalas hirdetések böngészhetünk: „Wagner Hangszerkirály – országszerte elismert elsőrendű magyar hangszerek és beszélőgépek áruháza. Varázsfüvola – bárki egy óra alatt megtanulhat rajta játszani. Ára tokkal és iskolával együtt csak 20 korona. Tölcsérnélküli hangverseny beszélőgép, gyönyörű kiállítású, tiszta hangú, 200 darab tűvel együtt csak 200 korona. Megrendelésnél előleg küldendő.” Mai szemmel nézve meglepőnek tűnik, hogy már akkoriban is gondoltak az újrahasznosításra és meg is szervezték annak gyakorlati lebonyolítását „Kinek van használt hanglemeze? Régi vagy törött hanglemezeket – míg az anyaghiány tart –, legmagasabb áron vesz vagy cserél Wagner hangszernagyáruháza, a világhírű Favorite hanglemezgyár főraktára, Budapest VIII. József körút 15. Fiók: Budapest IX. Ráday u. 18. Beszélőgépek 1500 koronáig! Árjegyzék ingyen.” – olvasható. Versenytársa, a *Marnitz Frigyes* vezette cég főleg a tangóharmonikák terjesztésében vált ismertté. A második világháború után náluk működött az

egyik épen maradt stúdió-berendezés (a budapesti József krt. 30. alatt). Hangfelvételeiket Darling vagy Mesterhang márkanévvel forgalmazták. Jelentős volt a cég sokat emlegetett „Saját hangja, vigye haza!” tevékenysége, azaz stúdiójukban magán-hanglemezek előállítását is vállalták. Az ötvenes években az első hazai reklámlemezek különlegessége volt a külföldi mintára bevezetett „hangos képeslap”. Ilyet a Colorvox sorozatban, bér munkában a szocialista kelet-német állam, az NDK számára is gyártottak. A technika rohamos fejlődésével, a mikrobarázdás lemezek térnyerésével gyors iramban követte egymást a „Nagy magyar előadók” vagy a „Magyar költők” sorozata, majd a prózai lemezek is előtérbe kerültek. A tánczenétől a dzsesszen át a pop- és rock-muzsika, majd az első diszkográfiák: könyv+CD, később CD-ROM, a DVD jött, de még hosszán folytathatnánk a felsorolást. A tárlat érdekességét csak tovább fokozza, hogy a látnivalók mellett, fejhallgatók segítségével akusztikus aláfestésben is részesülhetnek az érdeklődők.

Puttók játécai

Raffaello tervei szerint – Medici megrendelésre

Nemcsak a híres embereknek, hanem a hozzájuk fűződő műalkotásoknak is megvan a maguk fordultatos sorsa... Amikor a reneszánsz virágkorában a hatalmas és dúsgazdag Medici-család firenzei sarját – Giovanni di Lorenzót – 1513. március elsején Rómában X. Leó néven pápává választották, még alig töltötte be a harmincnegyedik életévét. A nagy hírű urbinói „festőfejedelem” – *Raffaello* di Giovanni Santi, még nála is fiatalabb volt. A harmincadik évét taposó művész az elődje, *II. Gyula* hívására érkezett a Vatikánba, hogy a pápai lakosztályokat dekorálja.

Az új egyházfőtől nemcsak vallási téren, hanem külső reprezentációban is „aranykort” remélt a keresztény világ. X. Leó az elvárások szerint, töretlenül folytatta *II. Gyula* monumentális elképzeléseinek megvalósítását. Változatlan bizalommal támaszkodott a művészeti teljhatalmat élvező Raffaellóra. Az úgynevezett negyedik terem belső kiképzése már teljesen kettejük együttműködésén alapult. A feladat kezdettől fogva eléggé bonyolultnak tűnt, mert egyrészt ezt szánták a félhivatalos fogadások színhelyének, másrészt a grandiózus ünnepi ceremóniák mellett az alkalmi díszlakomákat is ugyanide tervezték és szervezték. E kettős követelmény miatt alakult úgy, hogy a falakra magasztos témájú és fennkölt stílusú freskókat álmodtak. Nagy Konstantin császár életének valós és legendás eseményeit kí-

vánták megjeleníteni. A terem egyes részeinek időnkénti leválasztására olyan vendégfalakat terveztek, amelyeket pompás gobelinek borítanak. Utóbbiak témaválasztása nehéznek tűnt, hiszen a komoly hangulatot kellett egy mértéktartóan könnyedebb atmoszférává oldani. Raffaello erre is megtalálta a helyes megoldást, amikor a faliszőnyegek szegélyezését – a kor divatja szerint – mértani „absztrakt” mintákkal (például ismétlődő szögletes formákban vezetett kígyóvonalas szegélydíszekkel, az ókori görögök kedvelt motívumával) vagy stilizált növényi mintasorokkal (például antik akantuszlevelekkel) oldotta meg. A kárpitok középső mezejéhez az átmenetet dús terméstől roskadozó bőségszaruk, avagy gyümölcsökből és virágokból fonott füzérek és koszorúk biztosították. Közöttük különféle mitológiai állat- és madáralakok tűntek fel. Gondtalanul röpködő pucér angyal-gyerkcöcök is, sajátos jelképeket tartva a kezükben. Ezek a szimbolikus ábrázolások továbbgondolásra készíthették a vendégeket.

A reneszánsz festészetben az 1500-as évektől ezek a pufók gyerek-angyalok, a dundi puttók általánosan elterjedtek és igen divatosak voltak. A kor emberei önfeledten játszadozó paradicsomi teremtményeknek tartották őket, akik felsőbb lények utasításait közvetítették a földi halandók számára, hol tréfásan, hol didaktikusan komolykodva. Miközben

a gyönyörök és élvezetek örömeit népszerűsítették, a túlzásba vitt mámor-hajhászás veszélyeire is figyelmeztettek, az erényes mértéktartásra intettek. Az bárki számára érthető volt, hogy a mennyország kapujának kulcsa Szent Péter mindenkori földi helytartójára utal, akárcsak a jellegzetes formájú pápai tiara vagy a jogar. A Mediciek emblémája a járom és a strucc-toll volt, a X. Leó által választott címerállat pedig az állatok királya, az oroszlán. A textíliákon minduntalan felbukkanó más élőlények – például a strucc, a páva, a bakkecske és a nyúl – ugyancsak mögöttes tartalmakat hordoztak. A homokba dugott fej korlátoltságától a pompás tollazatú, kiterjesztett szárnyú és farkú díszmadár külsőséges hiúságán át a magasan szálló daru ábrázolásáig. Az említett négy lábúak a fejfelé menő makacsság, illetve a gyávaság s az érzéki szaporaság megtestesítői.

Raffaello előzetes és kisméretű vázlatrajzai alapján a végleges nagyságú terveket tanítványa, Tommaso Vincidor ültette át kartonokra. Ebben munkatársa, Giovanni di Udine segítette. A hatalmas méretű gobelinek kivitelezését a korabeli Európa leghíresebb brüsszeli szövőműhelyében végezték, Pieter van Aelst mester irányításával. A munka 1520 novemberétől 1521 végéig tartott, időnkénti megszakításokkal. Egykorú dokumentumokból részletesen kiderül, milyen jelentős összegeket emésztett fel a hatalmas vállalkozás. Igazi emberi tragédia, hogy amire a húsz darabból álló sorozat elkészült s Brüsszelből Rómába szállították, fiatal kora ellenére már a tervező és a megrendelő is halott volt. Raffaello 1520 áprilisában úgy távozott az élők sorából, hogy még a tervei alap-

ján készült kartonokat sem láthatta, a Medici-pápa pedig másfél év múlva követte őt a másvilágra. A Sala di Constantino híressé vált szőnyegei Giuochi di Putti, vagyis Puttók játéka elnevezéssel mentek át a köztudatba. 1790-ig így szerepeltek a vatikáni gyűjtemények különféle leltáraiban is. Azután véglegesen nyomuk veszett mind az írásos nyilvántartásokban, mind a valóságban. Egyes feltételezések szerint a napóleoni háborúk egész Európát felkavaró zűrzavaraiban kallódhattak el és semmisülhettek meg. Jelenleg egyetlen példányról sincs tudomása a művészettörténet-írásnak.

Szerencsére azonban a létrejöttük idején olyan szenzációt jelentettek, akkora érdeklődést keltettek, hogy a szövésre szolgáló kartonok és az elkészült gobelinek részleteit a korabeli szöveges leírások mellett egyedi és sokszorosított grafikák tucatjai (tollrajzok valamint rézmetszetek) is megőrkítették. Ezek alapján Rómában a XVII. század első felében a sorozat néhány darabját másodszor is megszőtték, pontosan rekonstruálva az eredeti változatokat. A két világháború közötti élelénk olasz-magyar kulturális kapcsolatoknak köszönhetően az újraszőtt falikárpitok közül négy az 1930-as években előbb hazai magángyűjteménybe, majd vásárlás útján 1946-ban közgyűjteménybe került. Azóta Budapesten az Iparművészeti Múzeum féltve őrzött kincsei. A reneszánsz év méltó zárásaként, december 31-éig gyönyörködhetnek bennük mindazok, akik felkeresik a múzeum Üllői úti palotáját.

Wagner István

Inhalt „Barátság“/„Freundschaft“

Jahrgang 15. Heft 6.

Unsere letzte Nummer im Jahre 2008 behandelt in der Zusammenstellung Weihnachten der Völker: die Eßgewohnheiten der ungarländischen Kroaten, die Weihnachtsbräuche der Rumänen (*kolindálás*, *turkajárás*), das Fest der Pomázer Ungarndeutschen, den Brauch des Baumstamm Brennens bei den Serben (*Badnjak*), welcher von Volkskundlern europaweit – von Skandinavien bis zum Kaukasus – beschrieben wird. In der Rubrik Weihnachts-Schlagwörter sind Weihnachtsbräuche von vielen unterschiedlichen Völkern nachzulesen.

„Gemeinsam ist es besser!“ unter diesem Titel wurde ein buntes – mit Musik, Literatur und bildende Kunst gestaltetes – Programm von der Hauptdirektion für Chancengleichheit des Ministeriums für Bildung und Kultur im Zeichen des Dialogs zwischen Kulturen im von vielen Minderheiten bewohnten Pomáz, nahe der Hauptstadt veranstaltet. Dr. Tímea Borovszky, Oberdirektorin (Ministerium für Bildung und Kultur) gab ein Interview, in dem sie über den Unterricht der benachteiligten und Roma-Kinder, über diesjährige Projekte und über die Zukunftspläne berichtet. Wir bieten für kalte Winterabende genußvolle Lektüren: von Krisztina Hadzsipetkova (ungarländische Bulgarin), Manda Radnics und Márk Dékity (Kroaten), Koloman Brenner (Ungarndeutscher) sowie eine Auswahl aus Gedichten geschrieben von Roma-Frauen an.

Wir wünschen allen Lesern ein frohes Weihnachtsfest und ein gesegnetes Neues Jahr!

Contents "Barátság"/"Friendship"

Vol. 15. No. 6.

In our last issue of 2008 we introduce the Christmas dinner customs of the Croatians in Hungary, the *colindatu* and the *turca* roleplay of the Romanians, the celebrations of the Germans of Pomáz and the tree-trunk burning (*Badnjak*) of the Serbs – known in ethnology all over Europe from Sweden to the Ural – in a selection called Christmas of Nations. In our selection titled Christmas Keywords we present peculiar festive customs of several nationalities.

The directorate-general of equal opportunities at the Ministry of Education and Culture held a complex – musical, fine arts and literatural – programme in the multiethnic Pomáz, close to Budapest, titled "It is Better Together!". We made an interview with director-general Dr. Tímea Borovszky about the education of disadvantaged and Roma children and about the projects of this year and the plans for the next one. We offer some readings for winter evenings with the works of Krisztina Hadzsipetkova (Bulgarian-hungarian), Manda Radnics and Márk Dékity (Croatian), Koloman Brenner (German) and a selection of poems by Roma women.

We wish a Merry Christmas and a Happy New Year for our readers!

A Barátság következő száma 2009. február 15-én jelenik meg.